

УДК 334.012:005.336.4:005.551

Дугієнко Н.О.
кандидат економічних наук, доцент
Запорізького національного університету

Осаул А.О.
старший викладач
Запорізького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF FORMATION OF INTELLECTUAL CAPITAL OF ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено сучасні підходи до визначення та класифікації інтелектуального капіталу підприємства. Виокремлено рівні дослідження інтелектуального капіталу. Проаналізовано основні етапи формування інтелектуального капіталу підприємства. Наголошено на важливість виявлення взаємозв'язку між формуванням та управлінням інтелектуальним капіталом.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальні ресурси, підприємство, економіка знань, знання, інформація, довіра.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы современные подходы к определению и классификации интеллектуального капитала предприятия. Выделены уровни исследования интеллектуального капитала. Проанализированы основные этапы формирования интеллектуального капитала предприятия. Сделан акцент на важности выявления взаимосвязи между формированием и накоплением интеллектуального капитала предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, нематериальные ресурсы, предприятие, экономика знаний, знания, информация, доверие.

ANNOTATION

Modern approaches to the definition and classification of the intellectual capital are examined in the article. Levels of the intellectual capital studying are marked. The main stages of the enterprise's intellectual capital formation are analyzed. The importance of tracing correlation of the intellectual capital's formation and accumulation is emphasized.

Keywords: intellectual capital, intangible resources, enterprise, knowledge economy, knowledge, information, trust.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма інтелектуального капіталу ґрунтується на його визначальній ролі у формуванні глобальної конкурентоспроможності підприємства. З огляду на це інтелектуальний капітал як на регіональному, так і на організаційному рівні, не є статичною величиною, тому його дослідження має здійснюватися з позицій системного підходу до динамічних систем функціонування. Сучасні течії вивчення інтелектуального капіталу представлені дослідженнями на національному, регіональному та міському рівнях економічних систем. Такий підхід кореспондується з інноваційною політикою країн світу, спрямованою на побудову економіки знань. Інтелектуальні активи, локалізовані в регіонах, стають детермінантами їхнього майбутнього розвитку, запорукою конкурентних переваг економічних суб'єктів, створюють фундамент регіональної та

міської інноваційних систем. Таким чином, формування добробуту регіону залежить у першу чергу від наявного інтелектуального капіталу – прихованої цінності підрозділів, підприємств, інститутів, спільнот та регіонів, спільного знання окремих регіональних суб'єктів. Таке знання є основою реалізації специфічних стратегій розвитку та використання ефективних заходів з метою досягнення цілей соціально-економічного розвитку на всіх економічних рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наприкінці ХХ століття з'являються найбільш авторитетні сучасні дослідження інтелектуального капіталу. Е. Брукінг вперше переносить акценти дослідження інтелектуального капіталу на рівень організації. Вона розуміє під інтелектуальним капіталом нематеріальні активи, без яких організація не може існувати та розвивати свої конкурентні переваги. Складовими частинами інтелектуального капіталу Е. Брукінг вважає людські активи, інтелектуальну власність, інфраструктурні та ринкові активи [1]. Л. Едвінссон вказує на неоднозначність категорії інтелектуального капіталу підприємства, яка містить всі людські та структурні активи, в основі яких є знання, що утворюють цінності, не відображені в балансі. Інтелектуальний капітал є відновлювальним, таким що здатен до примноження. Інтелектуальний капітал – це відносини між суб'єктами, ідеями, знаннями [2, с. 366]. Розгляд інтелектуального капіталу на рівні організації, згідно поглядів Л. Едвінссона та П. Саллівана, означає виокремлення інтелектуального об'єкту дослідження, формалізованого, вимірюваного, такого, що формує активи високої вартості [3]. Послідовником дослідження інтелектуального капіталу на рівні організації є Дж. Даум. Він відносить до нематеріальних активів все, чим володіє підприємство і що не має матеріальної форми. Дж. Даум, як і К. Свейбі, до елементів інтелектуального капіталу відносить індивідуальні навички, внутрішню структуру організації та зовнішню структуру [4]. Важливе місце в дослідженні нематеріальних форм капіталу займають моделі управління інтелектуальним

капіталом підприємства, такі як модель Саллівана [5], модель прирощення цінності інтелектуального капіталу Skandia [2], модель Брукінг [1], модель Вііра [6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідження особливостей управління інтелектуальним капіталом підприємства на основі виокремлення стадій його формування із залученням нематеріальних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння процесу формування інтелектуального капіталу лежить в площині взаємодії складових елементів інтелектуального капіталу, таких як комерційна таємниця, авторське право, патенти, гудвіл, знання, кооперація, платоспроможність, структурне підпорядкування тощо. Нематеріальні складові інтелектуального капіталу утворюють три групи. Зовнішня структура інтелектуального капіталу – це нематеріальні зв'язки з клієнтами, постачальниками та іншими зовнішніми зацікавленими суб'єктами, які частково можуть бути конвертованими в юридично визначені торгові марки та бренди. Внутрішня структура інтелектуального капіталу – це патенти, концепції діяльності, моделі розвитку, IT-системи та процеси, створені найманими працівниками, та є власністю організації. Індивідуальні компетенції найманих працівників являють собою їхні знання, вміння, навички, примножені в процесі навчання на робочому місці.

Трансформація, або конвертація основних складових інтелектуального капіталу та їх основних елементів визначають процес формування та розвитку самого інтелектуального капіталу. Формування інтелектуального капіталу здійснюється шляхом перегруповання та управління інтелектуальними ресурсами, конвертації інтелектуальних ресурсів на інші економічні ресурси. Метою цього процесу є сприяння збільшенню та прирощенню цінності організації.

Е. Амманн [7, с. 183–186] розглядає дев'ять основних варіантів форм конвертації інтелектуального капіталу:

- 1) перетворення індивідуальних компетенцій у індивідуальні компетенції;
- 2) перетворення індивідуальних компетенцій у зовнішню структуру;
- 3) перетворення зовнішньої структури в індивідуальні компетенції;
- 4) перетворення індивідуальної компетенції у внутрішню структуру;
- 5) перетворення внутрішньої структури в індивідуальні компетенції;
- 6) перетворення зовнішньої структури у зовнішню структуру;
- 7) перетворення зовнішньої структури у внутрішню структуру;
- 8) перетворення внутрішньої структури у зовнішню структуру;
- 9) перетворення внутрішньої структури у внутрішню структуру.

Так, конвертація зовнішньої структури в індивідуальну компетенцію – це передача знань найманим працівникам організації у формі нових ідей, досвіду, технологій від постачальників, клієнтів або місцевої громади.

Розгляд процесу формування інтелектуального капіталу передбачає поєднання двох головних підходів – трансформації складових частин інтелектуального капіталу та типів знань організації, а саме стратегічного бачення нематеріальних ресурсів та їхньої конвертації, а також оперативного підходу до конвертації знань.

Ієрархічність формування інтелектуального капіталу включає: перехід по вертикалі зверху донизу – від трансформації ключових елементів інтелектуального капіталу до розташованих внизу загальних конвертованих знань та перехід по вертикалі знизу нагору – від первинних знань, їхньої індивідуальної конвертації до загальної конвертації знань організації. Такий перехід може характеризувати тісну взаємодію клієнтів та робітників організації або користування клієнтською інформаційною системою.

Згідно поглядів Е. Амманна, в процесі формування інтелектуального капіталу беруть участь як робітники з їхніми особливими компетенціями та нормами організаційної поведінки (з боку входу ресурсів), так і зовнішні структурні джерела – інформаційна система, процедура опитування клієнтів (на виході). Виокремлення фаз процесу формування інтелектуального капіталу є характерною рисою підходу, запропонованого Л. Едвінссоном. Стадії формування інтелектуального капіталу включають наступні фази: постановка цілі; вимірювання; керівництво; технологічний розвиток; капіталізація; футуризація [2]. Виокремлення перелічених стадій формування інтелектуального капіталу ґрунтується на досвіді фірми Skandia AFS, яка перша в світі у 1991 р. започаткувала функціональний підрозділ з інтелектуального капіталу, який очолив директор з інтелектуального капіталу.

Перша фаза формування інтелектуального капіталу означає визначення місії роботи підприємства з урахуванням внутрішніх особливостей та логіки розвитку інтелектуального капіталу. Необхідною умовою здійснення зазначених функцій є структурування та планування організаційної системи.

Друга фаза включає розробку контрольних функцій та їх підпорядкування системі обліку.

Третя фаза пов'язана з новим підходом до управління підприємством, заснованим на знаннях, визначенням орієнтирів розвитку на майбутнє, в першу чергу інноваційних.

Технологічна фаза – це розробка інструментів технологічного розвитку підприємства, способів утворення нових знань, комунікаційних технологій із метою більш швидкого обміну знаннями.

У фазі капіталізації відбувається «пакування організаційних технологій» з метою їх

подальшого використання у виробничому процесі, а також виокремлення їх інтелектуальних властивостей.

Фаза футуризації – це зосередження діяльності підприємства на безперервному відновленні, розвитку та примноженні інноваційного капіталу, що було представлено започаткуванням на підприємствах Skandia AFS футуроцентрів.

Фази формування інтелектуального капіталу підпорядковані одна одній, тим не менш, у процесі діяльності організації вони мають впроваджуватися паралельно.

Подальше управління сформованим інтелектуальним капіталом – це процес та структура, які використовують, щоб здійснювати два види діяльності: «створення вартості» та «використання вартості» на рівні підприємства. Досвід управління знаннями та інтелектуальним капіталом дає підстави для визначення низки підходів до управління інтелектуальним капіталом підприємства:

- формулювання стратегічного бачення використання інтелектуального капіталу підприємства;

- запровадження моделей управління з метою інтенсифікації координації знань, а саме аудит інтелектуальної власності підприємства, каталогізація наявних інтелектуальних ресурсів шляхом створення «мапи знань», яка ґрунтується на структурі, пов'язаній з потребами та стратегічним баченням підприємства; впровадження політики ефективного формування знань, організації, структуризації, планування та нагромадження інтелектуального капіталу; створення в середині підприємства спільнот, метою діяльності яких є сприяння обміну та розповсюдженню великих масивів знань; заохочення навчання протягом життя та інноваційного способу мислення як джерела виявлення нових креативних шляхів впровадження сучасних знань у практику діяльності підприємства; постійне вимірювання нових ідей та знань, визначення системи їхнього захисту та розвитку;

- використання переваг координації знань для оптимізації інноваційних процесів створення нових товарів або послуг;

- розробка програм ліцензування, встановлення партнерських стосунків з метою максимізації бізнес-можливостей підприємства на основі ефективного використання інтелектуального капіталу з високою ринковою вартістю передбачає запровадження програм контролю та регулювання виконання контрактів; впровадження стратегій мінімізації податків; використання нормативно-правових програм підвищення здатності підприємства до визначення, захисту та використання інтелектуальних продуктів, прав заснованих на знаннях;

- бенчмаркінг як інструмент вимірювання ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємства та постановки об'єктивних цілей зростання.

Зазначимо, що управління інтелектуальним капіталом підприємства базується на гетерогенному ресурсі – знаннях. Таким чином, невід'ємною частиною управління інтелектуальним капіталом є управління знаннями. Управління знаннями представляється і як потік, спосіб передачі, інструмент комунікацій із зовнішнім середовищем організації, тобто як механізм підсилення інтелектуального капіталу. Однак управління інтелектуальним капіталом це не лише управління знаннями, але й методика розповсюдження управління знаннями: управління нарощуванням знанневого потенціалу, підвищення цінності та вартісна оцінка інтелектуального капіталу. Тому управління інтелектуальним капіталом слід розглядати як процес, який складається з трьох рівнів. На основному рівні управління знаннями започатковує знаннєву основу розповсюдження інтелектуального капіталу шляхом асиміляції зовнішніх знань, інтеграції внутрішнього знання, створення нового знання. На експансіоністському рівні може бути здійснено підвищення вартості інтелектуального капіталу підприємства шляхом його експансії (розповсюдження), що в кінцевому випадку може призвести до підвищення цінності підприємства в цілому. На стратегічному рівні управління інтелектуальним капіталом підприємства, як підсистема загальної системи управління підприємством, має відповідати загальній стратегії розвитку підприємства та здійснювати відповідне регулювання напрямків діяльності згідно загальноприйнятій на підприємстві.

В умовах відкритості національного економічного простору кожне підприємство має розробляти власну специфічну програму управління інтелектуальним капіталом, яка б відповідала потребам, ресурсам та очікуваним результатам діяльності. На нашу думку, програма управління інтелектуальним капіталом підприємства має містити механізми, які відповідають цілям його розвитку. По-перше, підприємству слід розпочинати розробку програми управління інтелектуальним капіталом з визначення масштабу діяльності, її стратегічного бачення, в тому числі із з'ясування рамок програми управління інтелектуальним капіталом. По-друге, проведення деталізації програми управління інтелектуальним капіталом підприємства включає інкорпорування наступних елементів, які зазвичай визначають особливості такої програми та спрямовані на максимізацію ефективності, підвищення сумарної цінності організації, а саме концентрацію прав власності та управління всіма інтелектуальними продуктами та знаннями всередині однієї (зазвичай материнської) компанії; проведення регулярного аудиту знань та інтелектуальної власності, в тому числі підтвердження достовірності наявної бази знань шляхом повної інвентаризації знань підприємства та його інтелектуальної власності; широке заохочення

виявлення на ранніх етапах нових ідей, інтелектуальної власності, знань; навчання персоналу з урахуванням рівня внутрішньофірмових знань відповідно до методів боротьби з розкриттям інформації, її захисту; навчання персоналу ефективному використанню внутрішньофірмових знань з метою прискорення продуктивного інноваційного процесу, скорочення часу позиціонування на ринку нових ідей; впровадження безперервного навчання працівників підприємства, використання мотиваційних програм. По-третє, наслідками використання програм управління інтелектуальним капіталом має стати передача повноважень з рекрутингу працівників на нижчі рівні менеджменту, скасування обмежень щодо найму працівників з наявними жорсткими вимогами про не конкуренцію, розкриття інформації. По-четверте, програма управління інтелектуальним капіталом може стати двигуном розширення бізнес-можливостей підприємства. Відповідно, на підприємстві має бути створена структурована організаційна система реалізації програми управління інтелектуальним капіталом та ланцюжок оберненого зв'язку. У тому числі вважаємо за доцільне створення посад або комітетів із формування подальших цілей у рамках програми, які б зосереджували свою діяльність у сфері досягнення поставлених цілей.

Управління інтелектуальним капіталом приносить достатні переваги підприємству, в тому числі скорочує час між появою ідеї та її реалізацією, заощаджує витрати та економить капіталовкладення, відновлює структурний та організаційний капітали, продукує вищу додану вартість завдяки покращенню коопераційних функцій, створенню нових цінностей, асоціацій та комбінацій ресурсів та продуктів.

Висновки. Стійкі конкурентні переваги та примноження цінності підприємства в сучасному світі в першу чергу визначаються наявним інтелектуальним капіталом. Проте не

лише формування інтелектуального капіталу як запоруки ринкової стійкості є першочерговим завданням підприємства, але й управління ним, оскільки інтелектуальний капітал є базисом створення доданої вартості. Підприємства, які використовують інтелектуальний капітал в якості провідного чинника виробництва, дотримуються основних принципів успішного управління ним, а також розробляють методики ідентифікації наявного інтелектуального капіталу, планування його впливу на всі напрями діяльності, безпосереднього управління та звітності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал. – Питер Бук, 2001. – 288 с.
2. Edvinsson, L. Developing intellectual capital Scandia // Long Range Planning. – Vol. 30. – № 3. – 1997. – P. 366–373.
3. Edvinsson, L. Developing a model for managing IC / L. Edvinsson, P. Sullivan // European Management Journal. – Vol. 14. – № 4. – 1996. – P. 356–364.
4. Sveiby, K.E. The New Organizational Wealth. Managing & Measuring Knowledge-Based Assets. – Berrett-Koehler Publishers, San Francisco, 1997. – [Електронний ресурс]. – Access mode: http://books.google.ru/books/about/The_new_organizational_wealth.html?..
5. Herman A. van den Berg. Models of intellectual capital valuation: a comparative evaluation [Електронний ресурс]. – Access mode: http://www.academia.edu/722926/Models_of_intellectual_capital_valuation_a_comparative_evaluation.
6. The Wiig Model for Building and Using Knowledge [Електронний ресурс]. – Access mode: http://www.tlu.ee/~sirvir/IKM/Theoretical_models_of_Information_and_Knowledge_Management/the_wiig_model_for_building_and_using_knowledge.htmn.
7. Eckhard, Ammann A. Hierarchical Modelling Approach to Intellectual Capital Development // Electronic Journal of Knowledge Management. – Volume 8. – Issue 2. – 2010. – [Електронний ресурс]. – Access mode: <https://books.google.com.ua/books?id=xQL>.